

شورای حمایت از حقوق تألیف و نشر

گزارش مکتوب شورای حمایت از حقوق تألیف و نشر

سی و دومین نشست شورا در روز یکشنبه هفدهم دی ماه ۱۳۹۱ ساعت ۸/۳۰ با حضور اعضای زیر تشکیل گردید:

آقای دکتر ساکت (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور، مؤلف و استاد دانشگاه)
آقای آخوندی (رئیس هیئت مدیره انجمن فرهنگی ناشران کتب مذهبی)
آقای دکتر کفاشی (عضو انجمن فرهنگی ناشران کتاب دانشگاهی)
آقای فروغی (رئیس کمیسیون آموزش اتحادیه ناشران تهران)
آقای دکتر احمدزاده (پژوهشگر و ویراستار)
آقای رحمانی (نماینده اداره کل مراکز و مجامع فرهنگی)
آقای بنی صدر (وکیل دادگستری / عضو کمیسیون حقوقی اتحادیه ناشران تهران)
دکتر حسینی نیک (مدیر مسئول دفتر مطالعات و خدمات حقوقی - رئیس شورا)

بعد از قرائت قرآن کریم، مذاکرات شورا به شرح زیر آغاز گردید:

موضوع جلسه، ادامه بحث در خصوص حقوق معنوی پدیدآورنده و اولین آن، حق افشا بود که توضیحات آن ارائه می‌گردد.

مباحثی که در رابطه با حق افشا مطرح است:

مبحث اول: تعریف

حق افشای اثر حقی است انحصاری که بر اساس آن پدیدآورنده در خصوص ارائه یا عدم ارائه اثرش برای نخستین بار به عموم تصمیم می‌گیرد و در صورتی که در صدد ارائه اثر به عموم باشد، زمان و مکان و روش و شیوه آن را تعیین می‌کند و هیچ کس نمی‌تواند به جای پدیدآورنده در این خصوص تصمیم‌گیری نماید. حال اینکه عنوان (افشا) با توجه به داشتن بار منفی و وجهه کیفری در حقوق اسلامی و جزا می‌تواند عنوان مناسبی برای این حق باشد یا خیر، مواضعی مطرح است که مقرر شد آقایان رحمانی و دکتر احمدزاده، پیشنهادات جایگزینی را در جلسه بعد مطرح نمایند ولی در هر حال تغییر این عنوان، دخالتی در معنا و ماهیت این حق ندارد.

مبحث دوم: نسبت حق افشا و حق انتشار

در بادی امر باید اشاره کرد که حق افشا از جمله حقوق معنوی و حق انتشار یا نشر از جمله حقوق مادی است که هرکدام دارای شرایط خاص خود می‌باشند.

حقوق معنوی دارای دو خصوصیت مهم می‌باشند اول آنکه غیر قابل انتقال و واگذاری بوده و دوم، دائمی و همیشگی هستند. این دو خصوصیت در حق افشا نیز جاری است بنابراین پدیدآورنده نمی‌تواند این حق را به

دیگری واگذار کرده و همچنین محدودیت زمانی و مکانی برای اعمال این حق وجود ندارد. شاید در نگاه اول، تذکر این حق، قدری بدیهی، ساده و مسلم به نظر آید لیکن با دقت نظر بیشتر، متوجه ظرافتها و حساسیتهای این حق می‌شویم. اینکه پدیدآورنده تنها کسی است که می‌تواند علنی شدن یا نشدن اثر را تعیین کند و در صورت علنی شدن، زمان و مکان و شرایط آن را معین نماید، موضوعی است که در بدایت امر به ذهن تبادر می‌کند اما وقتی این موضوع در خصوص علنی شدن موارد حساس و مهم مانند امور دینی، سیاسی، علمی و اختراعات مطرح می‌گردد، متوجه اهمیت موضوع چه در مواردی که پدیدآورنده رضایتی برای علنی شدن ندارد و احیاناً می‌تواند برای او لطمات حیثیتی داشته باشد و چه در مواردی که پدیدآورنده مایل به آشکار شدن و علنی شدن می‌باشد و دلایلی مانع از آن می‌شود، می‌گردیم.

بر اساس اصول حقوق مالکیت فکری، حقوق معنوی از اصالت و قدمت نسبت به حقوق مادی برخوردار است. پدیدآورنده در هنگام خلق اثر، ابتدا صاحب حق معنوی گردیده و بعد به تبع آن، حق مادی برای او حاصل می‌شود. در اینجا نیز حق افشا دارای اصالت برای پدیدآورنده است و به دنبال آن، وی می‌تواند حق مادی انتشار را واگذار نماید.

پس حق انتشار تجلی مادی حق افشا است و قابل واگذاری بوده و محدودیت زمانی دارد اما حق افشا به عنوان حق معنوی، قابل واگذاری به غیر نبوده و محدودیت زمانی و مکانی ندارد بلکه دائمی است. در این خصوص بحث‌های زیادی مطرح است که در جای خود ارائه می‌گردد.

مبحث سوم: سابقه حق افشا در قانونگذاری

این حق در قوانین داخلی بطور مستقیم مورد اشاره قرار نگرفته لیکن در ضمن اظهار حق نشر، حق افشا نیز در تقدیر گرفته شده است به نحوی که سوای از تعاریف و خصوصیات حقوق معنوی، آنچه از قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مستفاد می‌گردد، رعایت حق افشا به تعبیر امروز ماست. البته نامی از این حق در کنوانسیون برن نیز برده نشده و این می‌تواند به دلیل برداشت ضمنی قانونگذاران از ماهیت حق افشا و تجلی آن در حق انتشار باشد.

شاید این عدم اشاره در کنوانسیون برن، تأثیرگذار در تدوین قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان در سال ۱۳۴۸ بوده چراکه تدوین این قانون از جهت تاریخی همزمان با اصلاحیه پاریس کنوانسیون برن بوده و تأثیرات آن بر قانون حمایت، انکارناپذیر است.

اما کنکاش در حقوق داخلی و نظاره بر تبصره ماده ۶۵ قانون اجرای احکام مدنی ما را به رگه‌هایی از وجود حق افشا در آثار تألیفی رهنمون می‌سازد:

(تصنیفات و تألیفات و ترجمه‌هایی که هنوز به چاپ نرسیده بدون رضایت مصنف، مؤلف، مترجم و در صورت فوت آنها بدون رضایت ورثه و یا قائم مقام آنان توقیف نمی‌شود.)

در توضیح این ماده باید گفت هرچند موضوع آن، تصنیفات، تألیفات و ترجمه‌هاست ولی در تسری آن به سایر انواع آثار ادبی، هنری و نرم‌افزاری نباید تردید کرد زیرا ملاک مورد نظر مقنن، نوع اثر فکری نیست بلکه عدم نشر و عرضه آن است که این ملاک می‌تواند در همه انواع آثار ادبی و هنری وجود داشته باشد.

در هر حال باید اذعان داشت که در قوانین داخلی مربوط به حقوق مالکیت ادبی و هنری به صراحت از حق افشا سخنی به میان نیامده است.

حق افشا در قوانین فرانسه و آلمان مطرح گردیده و این نتیجه‌گرایی نظام حق مؤلف برای حمایت از پدیدآورنده می‌باشد.

مبحث چهارم: وضعیت حق افشا در دوره‌های قبل و بعد از قرارداد نشر

با نگاهی به متون پیشنهادی برای ابراز حق افشا در لایحه دکتر شبیری و همچنین لوایح وزارت ارشاد و کمیسیون اصلی دولت متوجه می‌شویم که هیچ تقسیم‌بندی و تفکیکی بین دوره قبل از انعقاد قرارداد نشر و بعد از آن صورت نگرفته است.

این موضوع مهم با طرح یک سؤال اساسی قابل طرح است:

آیا پدیدآورنده می‌تواند در دوره بعد از انعقاد قرارداد نشر با ناشر از حق افشا استفاده کرده و با توجه به تغییر شرایط و اوضاع و احوال علمی یا اجتماعی مانع از انتشار اثری گردد که در آن زمان مورد تأیید وی نیست؟ به عنوان مثال، پدیدآورنده یک اثر علمی در زمینه فیزیک یا در زمینه علوم سیاسی و اجتماعی، در زمان انعقاد قرارداد نشر دارای نظریه‌ای بوده ولی در زمان بین عقد قرارداد و موعد انتشار اثر، اکتشافات و تحولاتی صورت گرفته که انتشار اثر می‌تواند به اعتبار علمی پدیدآورنده لطمه وارد کرده و گاهی موجب بی‌آبرویی شود. در این صورت چنانچه برای پدیدآورنده قائل به کارایی حق افشا نباشیم، ناشر می‌تواند بدون توجه به شرایط موجود و وضعیت اعتباری پدیدآورنده، اثر را منتشر کرده و نه تنها انتشار اثر برای وی اعتباری کسب نموده بلکه موجب تضعیف جایگاه علمی وی گردد.

توضیح آنکه دوره اعمال حق افشا از زمان پدیدآمدن اثر تا موعد انتشار برای اولین بار است چرا که با اولین انتشار، فعل افشا محقق شده و این موضوع در نوبت‌های چاپ بعدی کارایی ندارد. البته در آینده به بحث حق اصلاح یا عدول خواهیم پرداخت که به نوعی جایگزین حق افشا در نوبت‌های بعدی انتشار می‌تواند باشد. کارایی حق افشا برای پدیدآورنده در دوره اول یعنی دوره قبل از واگذاری حق نشر به هیچ وجه مورد تردید نیست به نحوی که تدوین‌کنندگان لوایح موجود را نیز به اشتباه انداخته و باعث گردیده از وجود دوره دوم یعنی دوره بعد از واگذاری حق نشر تا زمان انتشار برای اولین بار غفلت بورزند.

نظر اولیه در این خصوص آن است که اصل حاکمیت و لزوم قراردادهای مانع از اعمال حق افشا برای پدیدآورنده بوده و وی نمی‌تواند برخلاف قرارداد نشر عمل نماید و مانع از انتشار اثر یا تأخیر در آن گردد اما باید توجه داشت که اصل حمایتی از پدیدآورنده در حقوق مالکیت ادبی و هنری مانع از نقض غرضی می‌شود که در صورت تغییر بنیادین در نظریه پدیدآورنده با انتشار اثر حاصل می‌گردد.

نقض غرض از این جهت که در صورت تغییر بنیادین در افکار و نظریات پدیدآورنده، انتشار اثر می‌تواند به وجهت علمی پدیدآورنده لطمه وارد کرده و در بعضی از موارد خوانندگان نیز به بیراهه کشیده می‌شوند. البته باید توجه داشت که حق افشا فقط می‌تواند لزوم در قرارداد انتقال حقوق مادی را بردارد به شرط آنکه صاحب حق افشا، ضرر و زیان ناشر را جبران نماید. در واقع پدیدآورنده‌ای که می‌خواهد حق افشا را در زمان بعد از انعقاد قرارداد نشر اعمال نماید و قرارداد مذکور را فسخ کند، باید دو شرط اساسی را مدنظر داشته باشد: اول آنکه دلیل استفاده از حق افشا در جهت اعمال فسخ قرارداد باید محکمه پسند باشد و به هیچ وجه نباید زمینه سوء استفاده از حق فراهم گردد و دوم آنکه در صورت استفاده از این حق باید جبران خسارات و ضرر و زیان ناشر صورت گیرد.

برای رفع این دو مورد در صورت وجود عدم توافق، لازم است از نهاد حل اختلاف اعم از داوری یا دادگاه بهره جست.

خلاصه آنکه اجرای حق افشا تا زمان قبل از انعقاد قرارداد نشر بدون تردید ممکن خواهد بود ولی برای موارد بعد از واگذاری حق انتشار، پدیدآورنده با سه حالت روبروست:

اول: پدیدآورنده بر اثر قوه قاهره عمل را انجام نداده یا آن را به پایان نرسانده است.

دوم: پدیدآورنده کار فکری را شروع کرده ولی آن را به پایان نرسانده یا آن را تمام کرده ولی از آنچه انجام گرفته است، رضایت ندارد.

سوم: پدیدآورنده کار فکری را به پایان رسانده و از آن هم رضایت دارد اما از تسلیم آن خودداری می‌ورزد. حالت اول، پدیدآورنده مشمول دیگر قواعد عمومی قراردادهاست و دارای مسئولیت مدنی نیست چون در این صورت ارکان مسئولیت مدنی محقق نگردیده است. به عبارت دیگر پدیدآورنده نیازی به استفاده از حق افشا ندارد.

در حالت دوم، وضعیت توصیف شده در قبل پدید آمده و پدیدآورنده می‌تواند با ابراز و اثبات حسن نیت و جبران ضرر و زیان، از حق افشا استفاده کرده و قرارداد انتشار را فسخ نماید. اما در حالت سوم به هیچ وجه پدیدآورنده نمی‌تواند از حق افشا استفاده کرده و در واقع این می‌تواند سوء استفاده از حق باشد.

دکتر شبیری در لایحه پیشنهادی خود در خصوص حق افشا چنین نگاشته است:

ماده ۲۰: پدیدآورنده علاوه بر حقوق مادی خود و حتی در مواردی که وی دیگر مالک حقوق یاد شده نیست، دارای حقوق انحصاری زیر است:

الف...

ب....

ج: حق افشای عمومی اثر: بر این اساس، حق تصمیم‌گیری نسبت به نخستین انتشار اثر تنها با پدیدآورنده است.

وزارت ارشاد در لایحه پیشنهادی خود که البته مبنای مصوبات کمیسیون اصلی هیأت دولت نیز بوده، چنین نگاشته است:

ماده ۱۰: پدیدآورنده علاوه بر حقوق مادی دارای حقوق معنوی زیر است:

۱- حق افشای عمومی اثر: به موجب این حق، پدیدآورنده تنها کسی است که می‌تواند نسبت به انتشار اولیه اثر، زمان و نحوه آن تصمیم‌گیری نماید.
۲ و ۳...

مصوبه کمیسیون اصلی هیأت دولت چنین است:

(حق افشای عمومی اثر: به موجب این حق، تنها پدیدآورنده می‌تواند نسبت به افشای عمومی اثر، زمان، نحوه و شرایط آن تصمیم‌گیری نماید.)

در همه موارد فوق حتی در متن کمیسیون اصلی دولت که از جهت نگارشی نیز بهتر از موارد دیگر است، به این نکته مهم که در صورت وجود قرارداد نشر و واگذاری حقوق مادی، چگونه می‌توان اعمال حق افشا را تصور کرد، توجه نشده است و از این جهت ناقص است.

پیشنهاد شورا آن است که متن مصوب کمیسیون اصلی دولت به نحو زیر اصلاح گردد:

اولاً کلمه (مکان) به بعد از (زمان) در سطر اول بند ۱ ماده ۱۰ اضافه گردد به این دلیل که پدیدآورنده می‌تواند با استفاده از این حق، مکان انتشار اثر را نیز تعیین نماید. این قید با توجه به اهمیت مکان انتشار و امکان تأثیر آن در اصل حمایت از اثر باید مورد توجه قرار گیرد.

بر اساس ماده ۲۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ اثری مورد حمایت قانون است که برای نخستین بار در ایران منتشر شده باشد و البته در حقوق کشورهای دیگر که عضو کنوانسیون برن هستند، مکان انتشار دارای اهمیت است چراکه برای رسیدگی به تخلفات در این حوزه، محل انتشار اثر حائز

اهمیت می‌باشد.

ثانیاً در ادامه متن ماده پیشنهادی دولت، لازم است متن زیر اضافه گردد:
اجرای این حق پس از واگذاری حقوق مادی نخستین انتشار تابع شرایط قرارداد و در صورت بروز اختلاف حسب حکم داور یا دادگاه می‌باشد.

پیشنهاد شورا:

ماده ۱۰: پدیدآورنده علاوه بر حقوق مادی دارای حقوق معنوی زیر است:

۱ - حق افشای عمومی اثر: به موجب این حق، تنها پدیدآورنده می‌تواند نسبت به افشای عمومی اثر، زمان، مکان، نحوه و شرایط آن تصمیم‌گیری نماید و اجرای این حق پس از واگذاری حقوق مادی نخستین انتشار تابع شرایط قرارداد و در صورت بروز اختلاف حسب حکم داور یا دادگاه می‌باشد.

سید عباس حسینی نیک

مسئول شورای حمایت از حقوق تألیف و نشر